

JOSIP BAOTIĆ

Uz treće izdanje „Pravaca u lingvistici“ Milke Ivić

Knjiga Milke Ivić *Pravci u lingvistici* jest kao i njen autor poznata lingvističkoj javnosti ne samo kod nas nego i izvan naših granica. U svome prvom obliku pojavila se prije petnaestak godina i već tada svratila pažnju lingvističke javnosti, kako svojom koncepcijom tako i bogatstvom informacija koje je pružala. Informišući čitaoca o osnovnim putevima razvoja lingvističke misli i uvodeći ga u najaktuelnije probleme jezičke nauke trenutka, uz bogati bibliografski materijal za dublje poniranje u problematiku pojedinih oblasti, ona je od pojave pa do danas ostala nezamjenjiv priručnik i za one koji tek ulaze u svijet lingvistike kao i za one koji žele da ostanu u toku lingvističkih zbivanja. Naravno, ne u prvobitnom obliku. Razvojem lingvističke misli i napredovanjem nauke o jeziku, a zahvaljujući autoru koji je pomno pratio sve što se događa u svijetu teorije o jeziku, često i sam učestvujući u diskusijama najpozvanijih naučnih foruma, rasla je i sazrijevala i ova knjiga. Ove konstatacije potvrđuje i treće izdanje ove knjige, koje je, kao i drugo, doživjelo revizije i dopune kakve su nezaobilazne za knjigu koja daje široku sliku razvoja škola i pravaca, posebno danas, u vrijeme intenzivnog razvojnog tempa jezičke nauke, i koja želi da ostane na nivou najnovijih lingvističkih zbivanja.

Pošto će u ovim redovima pretežno biti riječi o tome šta je novo u trećem izdanju u odnosu na prethodno izdanje, recimo samo da su *Pravci u lingvistici*, i bez ovih izmjena, zauzeli vidno mjesto i u sredinama sa bogatom lingvističkom tradicijom, i pored niza domaćih monografija posvećenih razvoju lingvistike uopšte, kako ne bismo morali isticati značaj koji imaju u ovoj oblasti naše jezičke nauke, kojoj su krčili put i koju u svijetu najbolje afirmišu. Ali, vratimo se postavljenom zadatku.

Kao što autor u predgovoru trećem izdanju ističe, u ovoj knjizi nova su poglavlja o praškoj školi, Martinetovoj funkcionalnoj lingvistici, sociolingvistici i o tekstualnoj gramatici, dok su znatnija proširenja, sa aspekta informativnosti, izvršena u poglavljima o generativnoj gramatici, lingvističkoj sintaksi, lingvističkoj semantici i stratifikacionoj gramatici. Sve ove promjene pratile su i sitnije

intervencije tamo gdje je to zahtijevao napredak nauke, kao i upotpunjena bibliografija značajnijim radovima koji su se pojavili između drugog i trećeg izdanja. I sve su značajan prilog novom izdanju.

Pošto se krupnije izmjene lakše uočavaju od sitnijih, da ove druge ne bi ostale nezapažene, i ne samo zbog toga nego i zbog činjenice da se u krupnijim odražava rezultat borbe različitih jezičkih koncepcija, a u sitnijim često odnos autora prema materiji koju izlaže, što knjigu čini »ovakvom« ili »onakvom«, podimo od ovih prvih.

Jedan dio ovih intervencija uklonio je relativnost vremenskih odrednica. Izrazi kao *nedavno* je (§ 92), *u ovom trenutku* (§ 227), *u ne tako davnoj prošlosti* (§ 236), *dokora* (§ 236), *sasvim nedavno* (§ 429), *posljednjih godina* (§ 448), *za posljednjih sedam godina* (§ 514), ili su eliminisani, kada se iz drugih podataka moglo vremenski situirati djelo ili misao, ili su zamjenjeni apsolutnom vremenskom odrednicom, kada ovakva mogućnost nije postojala: *lepo reprezentuje posljednje rezultate akustičke fonetike do šezdesetih godina* (§ 234 III), *jedan od najaktivnijih dijalektologa i semantičara šezdesetih godina* (§ 243 III), *u drugoj polovini šezdesetih godina* (§ 468 III), *šezdesetih godina* (§ 497 III), (§ 566 III). Nema sumnje da je ovakva intervencija bila potrebna i to ne samo zbog čitaoca, koji je u ranijem tekstu sva slična određivanja morao odmjeravati prema trenutku pisanja knjige, nego i zbog činjenice da bi ovo iskakalo iz osnovnog principa koji je autor s uspjehom ostvario u knjizi, i što je inače kvalitet knjige, sve što se može reći kratko i precizno treba tako reći. A preciznost u situiranju lingvističkih pojava danas, kada se promjene »preko noći« dešavaju, je neophodnost.

Drugi dio sitnijih intervencija svodi se na potiskivanje detalja koji bi mogli da se shvate kao subjektivan odnos autora prema pojedinim lingvistima i njihovim djelima, ako ne kao ocjena djela i veličine autora. U rečenici »*poznati češki lingvista K. Horalek*« (§92) ispušten je pridjev »*poznati*«. To isto je učinjeno i sa pridjevima *klasičan* i *izvrstan* u kontekstu: »*u danas već klasičnoj studiji*« i »*izvrstan pregled*« (§ 241), kao i sa čitavom odrednicom »*poznati stručnjak za mašinsko prevođenje*« uz ime I. A. Meljčka (§ 480). U drugim slučajevima je sličan izraz zamijenjen neutralnijim ili je čitava rečenica preformulisana, pa će »*dosada najpotpuniji i najbolji pregled rada mladog gramatičara*« (§ 107), biti »*vrlo iscrpan i kompetentan*« (§ 107 III); »*u ovom trenutku najbolje reprezentuje*« (§ 227) — »*lepo reprezentuje*« (§ 234 III); »*danas već klasični Jakobsonovi opisi*« (§ 304) — »*u značajna naučna ostvarenja spadaju Jakobsonovi opisi*« (§ 302 III); »*moderna (strukturalna) istorija jezika*« (§ 310) — »*nova, strukturalna istorija jezika*« (§ 308 III); »*klasični predstavnik američke lingvistike*« (§ 321 i 325) — »*istaknuti predstavnik*« (§ 341 i 345 III); »*klasični izvori*« (§ 417) — »*fundamentalni izvori*« (§ 449 III); »*posebno ćemo istaći studije*« (§ 417) — »*za razvijanje komponentne analize značenja najznačajnije su bile studije*« (§ 449 III); »*danas je besumnje jedan od najviše cenjenih sovjetskih semantičara*

Ju. D. Apresjan (§ 417) — *»šezdesetih godina stekao je svetski ugled svojim radovima sovjetski lingvista...«* (§ 449 III); *»najvažniji su zasad u ovom pogledu radovi J. D. McCawleya«* (§ 430) — *»zatim su usledili za razvijanje nove teorije značajni radovi...«* (§ 479 III) itd. I ove intervencije, iako na izgled sitne, govore o nastojanju autora da knjigu oslobodi detalja koji bi se mogli primiti kao ocjena trenutka, ali i o respektovanju onih kojima je knjiga namijenjena. Lingvistička nauka je i kod nas već našla svoje mjesto, a knjiga nije namijenjena samo našem čitaocu, i više nema potrebe koristiti povjerenje u vlastiti sud. Zbog toga je sasvim normalno da pojedine ocjene ili sudovi podlegnu revidiranju. Ove nisu jedine. U sličnim okvirima se kreću i druge sitnije intervencije. Govoreći o glosematičkoj teoriji, autor uz knjigu H. I. Uldall-a *»Outline of Glossematics«* ne navodi mišljenje, izneseno u drugom izdanju, da je nastala *»pod očiglednom inspiracijom samoga Hjeltsleva«* (§ 386). Isto tako izostao je i dio fusnote uz paragraf 48, u kome se konstatuje da su se prva interesovanja za istoriju nacionalnog jezika razvila početkom XIX vijeka u Njemačkoj u vezi sa oduševljenjem romantičara za nacionalna obilježja, a rečenica *»iako zasnovana tek 1957. godine, generativna gramatika je postala jedna od centralnih disciplina savremene lingvistike«* (§ 428) zamijenjena je rečenicom *»tokom šezdesetih godina generativna gramatika je postala...«* (§ 464 III), čime je, pored preciznijeg vremenskog određenja, podatak o zasnivanju, kao marginalniji, ustupio mjesto značajnijoj konstataciji, vremenskim okvirima afirmiranja generativne gramatike kao vodeće discipline savremene lingvistike. Bolja formulacija je data i u 478. paragrafu trećeg izdanja, gdje se rečenica *»Generativna gramatika je prihvaćena na mnogim stranama i van SAD«* javlja mjesto rečenice *»Van SAD, Chomsky je našao najodanije sledbenike u lingvisti«* (§ 429), jer se generativna gramatika danas, i pored velikih zasluga njenog utemeljivača, ne može izjednačiti sa imenom Chomskog.

U sitnije promjene trebalo bi uključiti i ispuštanje nekih rečenica, konstatacija ili ocjena. Tako uz knjigu O. S. Axmanove i G. E. Mikaèljana: *Sovremennye sintaksičeskie teorii* ne nalazimo napomenu da je *»privukla zasluženu pažnju inostrane publike«* (§ 430), ili kada se govori o Trubeckom i njegovom određivanju odnosa invarijantne jezičke jedinice — foneme njenim konkretnim glasovnim realizacijama, nema ocjene *»ostale su klasične u lingvistici sledeće njegove konstatacije«* (§ 282).

U ovu kategoriju ne bi mogla da se svrstaju sljedeća dva ispuštanja: *»Ništa se u jeziku ne može smatrati nepravilnim. Sve što postoji, samim tim što postoji, pravilno je«* (§ 179), datim kao jedna od teorijskih pozicija neolingvista, i posljednja rečenica u paragrafu 507 iz poglavlja o Šaumjanovom aplikativno-generativnom modelu, koja dolazi poslije konstatacije da je ta teorija u fazi doradivanja i da je u nekim pojedinostima nejasna, a koja glasi: *»Za njenu dalju sudbinu postoji u ovom trenutku živo interesovanje u svetskoj lingvističkoj javnosti, uz mnoga kontroverzna predviđanja«*; ako ni

zbog čega drugog, ono zbog toga što otvaraju pitanja. Prvo — znači li to da je ispušteni stav u učenju neolingvisti marginalan i da mu nije mjesto među pobrojanim u knjizi?, bar u ovakvoj formulaciji, i drugo — kakva je bila dalja sudbina Šaumjanovog aplikativno-generativnog modela?, tim prije što u trećem izdanju u ovom poglavlju nema novih informacija, izuzev one date u bibliografskoj napomeni, da je Šumjan dao obrazloženje svojih stavova s filozofske tačke gledišta (§ 557).

U nedostatku odgovora, moglo bi se uz prvo reći da je ovako formulisana ova teorijska pozicija neolingvisti, koja je zasnovana na stavu da u jeziku kao stvaralačkom činu pojedinca, a pojedinac je jedina realnost, (ne postoji kolektiv koji govori), ne može biti nikakvih nepravilnosti, (znači sve što postoji samim tim što postoji, pravilno je), kod nedovoljno informiranog čitaoca mogla biti pogrešno shvaćena, a pošto je u suštini sadržana u jednom od stavova ispred, nije neophodna. Na odgovor pokrenut drugim pitanjem će trebati sačekati.

Ovim bi se mogao završiti pregled izmjena koje je pretrpio tekst drugog izdanja i koje se tako lako ne uočavaju kada se čita treće izdanje, mada su kvalitet trećeg izdanja. Zbog toga je i skrenuta pažnja na njih.

Ostale izmjene, o kojima se govori u narednim redovima, nisu zadirale u tekstovnu stranu prethodne knjige i svode se na, kako je naprijed rečeno, proširivanje pojedinih poglavlja, dopisivanje novih ili prestruktuiranje starog teksta i upotpunjavanje bibliografije. Ako se primjene kriteriji u drugom izdanju: broj stranica, redova i znakova, treće izdanje je veće za preko četrdeset stranica. Da li je potrebno isticati koliko se novih informacija, u ovako koncipiranoj knjizi, na ovoliko stranica može ponuditi?

Razumljivo je da za sve informacije koje nude izmjene neće biti mjesta u ovom prikazu. Zadovoljimo se konstatacijom da, ako se uključuje bibliografske dopune, skoro nema poglavlja koje nije prošireno.

Na prve krupnije promjene u usmjeravanju lingvističke misli danas upozorit će poglavlje Razvojni smer lingvistike u kome, pored starih podataka nalazimo nove: da su semantika i sintaksa jezičke oblasti koje su u centru pažnje danas, da je ovo vrijeme vrijeme pobjede strukturalističkog metoda i afirmacije drugih pravaca naslonjenih na njegove osnovne postavke — generativne gramatike, tagmemike, Šaumjanovog aplikativno generativnog modela, te da je prisutnim zaokretom k sociolingvističkim studijama posljednjih godina nagoviještena nova mogućnost razvoja lingvističke misli. Svemu ovome dato je ili novo mjesto u knjizi ili više prostora nego ranije.

Poglavlje Semantika (lingvistička) prošireno je sa pet novih paragrafa u kojima se između ostalog govori: o *komponentnoj analizi značenja* kao novoj vrsti semantičke analize koja polazi od toga da se osnovno značenje može obogaćivati smislaonim nijansama, a da nove semantičke jedinice, koje imaju svoj jezički znak, čine, na osnovu zajedničkih komponenti, jednu semantičku paradigmu i treba ih

interpretirati kao njene članove; o Fillmoreovom učenju o potrebi razlikovanja pravog značenja riječi od presupozicije, tj. informacije koja se uz glavno značenje nužno podrazumijeva, te o potrebi uvažavanja rasporeda semantičkih pojedinosti koje konstituišu značenje i presupoziciju; te o radu sovjetskih semantičara Ju. D. Apresjana, I. A. Meljčuka i A. K. Žolkovskog na izradi specifičnog semantičkog metajezika koji bi se primjenjivao u jezičkoj analizi.

Da bi olakšao prodor u često apstraktne teorijske postavke, autor je, tamo gdje je to bilo neophodno, verbalnu interpretaciju demonstrirao na primjerima.

Promjene u poglavlju Lingvistička sintaksa informišu o primjeni generativnog metoda u ovoj oblasti i radu generativista, te povezivanju sintaksičkih studija sa semantičkim i uključivanju logičara u izučavanje semantičko-sintaksičkih pitanja prirodnih jezika. Pošto je posebno poglavlje posvećeno generativnom pristupu jeziku, generativnoj gramatici, čiji je razvoj osigurao najtješnju povezanost semantičkih sa sintaksičkim studijama, i u dopunama ovog poglavlja može se naći dosta novih podataka koji govore o stanju u izučavanju sintakse i semantike danas. I ovdje se skreće pažnja na razrađivanje koncepta presupozicija, zatim interpretativnu semantiku Chomskog i njegovih sljedbenika, po kojima su za značenje bitni i neki podaci koji ne leže u dubinskoj strukturi rečenice, nego na površinskoj ili blizu nje (npr. red riječi), kao i na generativne semantičare na čelu sa G. Lakoffom, koji odbacuju uključivanje površinske strukture u rad semantičke komponente. Poseban paragraf, od deset novih u ovom poglavlju, posvećen je teoriji Fillmorea, koja je, iako ni do danas nije dobila svoj definitivni vid, po mišljenju autora, nekim zapažanjima o odnosu leksičkog i sintaksičkog nivoa obogatila jezičku teoriju.

Dopune poglavlju stratifikaciona gramatika govore o izvjesnim modifikacijama koje je pretrpjela teorija. Smanjen je broj stratumata neophodnih za jezički opis, svakom stratumu je data mogućnost alternativnog struktuiranja, a i grafičko prikazivanje je obogaćeno. Skrenuta je pažnja na insistiranje nekih privrženika ove teorije da ovu gramatiku suprotstave deskriptivnoj i generativnoj lingvistici nazivajući je kognitivnom lingvistikom, zbog toga što ovakav prilaz omogućuje sagledavanje odnosa na bazi koji se konstituiše data informacija u svijesti govornika prije nego što je izražena riječima.

Pored ovih dopuna, koje autor navodi u predgovoru, sitnije nalazimo i u drugim poglavljima. Tako uz Beličevo ime kao novo javlja se konstatacija da *»neke od njegovih teorijskih koncepcija, kao na primer shvatanje o tome da značenje imenica podrazumeva »zbir osobina«, u izvesnom smislu anticipiraju teorijske stavove generativne semantike«* (§ 202 III). I Doroszewskom se posvećuje više mjesta. Konstatuje se da je njegovo gledište da prisustvo varijacija, tj. koezistencija paralelnih formi, predstavlja u jeziku zakonitost, a ne izuzetnu pojavu, bilo i ranije zapaženo, ali nije steklo širu primjenu van Poljske, te da je pojavom američke škole socijalne dija-

lektologije, neovisno od Doroszewskog, ovo gledište razvijeno i produbljeno sagledavanjem socijalne dimenzije.

Informativne su i dopune u poglavlju Mašinsko prevođenje. One definitivno razbijaju iluziju da će mašina doseći nivo jezičke kreativnosti kojom je obdaren čovjek. Oduševljenje koje je vladalo za taj posao, skoro da je potpuno splasnulo i, iako ispitivanja nisu potpuno ugašena, ne očekuje se unapređenje rada u ovoj oblasti, mada se ne negira mogući doprinos širenju teorijskih saznanja. Zbog toga je i paragraf 479 u drugom izdanju pretrpio izmjene, a rečenica »Celokupan ovakav rad potpomaže produbljivanje lingvističke teorije u novim pravcima« (§ 477) potisnuta je konstatacijom da ova ispitivanja »ukoliko ne unapređuju neposredno mašinsko prevođenje, ipak doprinose širenju teorijskih horizonata suvremene lingvistike« (§ 528 III).

Među novim poglavljima najviše prostora je posvećeno sociolingvistici, disciplini koja se tokom šezdesetih godina izdvojila u samostalnu lingvističku oblast. Već u razvojnem smeru lingvistike ona je tri puta apostrofirana (§ 134, 140 i 143), da bi novim podacima u paragrafima 161, 375 i 381 (u drugom izdanju 155, 350 i 356) bilo ukazano na oblasti u kojima je ona mogla naći svoju prethodnicu: modernu dijalektologiju, antropološku lingvistiku i psiholingvistiku. Iako najmlađa lingvistička disciplina, sociolingvistika je uspjela da za kratko vrijeme okupi veliki broj pristalica i izgradi osnovne naučne stavove, tako da danas mnogi vjeruju da je to lingvistička disciplina koja najviše obećava.

Osnovna preokupacija ove discipline je relacija jezik — društvo; na mikro planu — jezičko ponašanje pojedinca u određenom društvenom ambijentu, na makro planu — odnos jezika i društva u cjelini, dakle relacija opštenja, koju je generativna gramatika potisnula i za koju nije ponudila prihvatljivija rješenja. Ukazujući na činjenicu da se sociolingvistika kao samostalna naučna oblast javila prvo u SAD, autor posebnim paragrafom skreće pažnju i na činjenicu da je još Saussure pokrenuo razmišljanja u ovom pravcu, a da je odnos jezik — društvo bio u centru pažnje pražana tridesetih godina i da u Evropi, posebno socijalističkim zemljama, interes za društveni značaj jezičkih fenomena nije nikada bio potisnut. I to je samo dio informacija koje nudi trinaest paragrafa ovog poglavlja.

U novom poglavlju Praška škola danas ukazuje se na osnovne preokupacije slavista iz lingvističkih centara Čehoslovačke i konstatuje plodonosan rad u domenu morfološke i sintaksičke problematike. Posebno se skreće pažnja na ispitivanja pod nazivom funkcionalna rečenička analiza, koja su pokazala da subjekt nije uvijek tema (polazna tačka saopštenja) niti predikat rema (ono što se o poznatoj temi saopštava), te na njegovanje matematičke lingvistike, sintaksičkih ispitivanja na nivou diskursa i ispitivanja »semantičke konfiguracije rečenice« — principa po kojem se organizuje smislena strana rečenice.

Odgovarajuće mjesto dato je i funkcionalnoj lingvistici francuskog lingviste A. Martineta. Naglašava se njegovo zalaganje da

se jezička ispitivanja vrše vodeći računa o funkcionalnom, značenjskom i obličkom aspektu jezičkog fenomena te da njegova teorija, polazi od fundamentalnih postavki Saussurea i prажana — da je jezik oruđe komunikacije te ga u tom svjetlu treba i interpretirati. Osnovne postavke Martineteovog učenja date su u okviru sedam paragrafa, znači dosta pregledno za ovakvu knjigu.

Posljednje poglavlje u knjizi posvećeno je tekstualnoj gramatici, lingvističkoj disciplini koja je u začetku i kojoj se pretskazuje budućnost. Ukazuje se da lingvisti pobornici novog pristupa sintaksičkim ispitivanjima ne smatraju rečenicu najvišom sintaksičkom jedinicom, pa prema tome ni dosadašnje rezultate u ovoj oblasti potpunim. Sintaksičko ispitivanje, po njima, ne smije da se zaustavi na rečenici, nego se mora prenijeti na tekst iz kojeg je rečenica uzeta, pri čemu će se i tekst tretirati kao svojevrsna sintaksička jedinica, jer tekst nije samo skup rečenica nego i struktuirana cjelina.

Razumije se da sve što je rečeno u novim poglavljima nije u ovim okvirima moguće ni parafrazirati te su nastojanja išla ka tome da skrenu pažnju, a da se potpunije informacije potraže u knjizi.

Nove informacije pružaju i proširene ili nove fusnote. Najinteresantnija je, svakako, deseta uz poglavlje Jezička ispitivanja u antičkoj Grčkoj, iz koje saznajemo za veliko otkriće Ksenije Maricki - Gađanski — da se među sofistima još u petom vijeku p. n. e. znalo za distinktivnu ulogu prozodijskih fenomena, a najprijetnije one koje govore o sve većem broju jugoslovenskih lingvista koji u svom radu primjenjuju strukturalistički ili generativni pristup jeziku (fusnote 5, 6 i 10 u dijelu Jezička ispitivanja u XX veku).

U ovom pregledu izostale su nove bibliografske jedinice. O kakvom je obimu riječ govori posredno i podatak da se u novoj knjizi javlja preko 220 novih imena.

Ukoliko želimo da zaokružimo sliku o svim izmjenama koje u sebi nosi treće izdanje, dodajmo i promjene u rasporedu građe i određivanju novih cjelina. Od 76 paragrafa, koliko se više javlja u najnovijem izdanju, 58 daju nov materijal (143, 323—328, 329—336, 441, 444—448, 454—456, 466, 469—477, 479, 562, 563, 580—600), dok je ostalih osamnaest nastalo prestruktuiranjem postojećeg teksta u drugom izdanju, negdje neznatno proširenog (§ — i 137—142 iz 137, 163—163 iz 156, 360—365 iz 340, 442—443 iz 416, 464—465 iz 428, 467—468 iz 429, 561 i 564 iz 512, 572—574 iz 520, 577—578 iz 523). Poglavlja Binarizam Romana Jakobsona i Strukturalno tumačenje glasovnih promena, koja su u drugom izdanju bila iza Praškog lingvističkog serkla, u trećem izdanju su došla ispred. Fusnota 78 uz Praški lingvistički serkl (II izd.) prebačena je u § 324. Isto tako je i komentar uz knjigu A. M. Muhina iz bibliografskih napomena (§ 430, II izd.) sastavni dio teksta paragrafa 453 u trećem izdanju.

Iako je naprijed rečeno da je cilj ovog prikaza da se ukaže na novine u ovoj knjizi kako bi se ocijenio napor koji je uložan da se jedna dobra knjiga učini boljom, treba još reći da je usaglašavanjem sa aktuelnim tokovima lingvističke nauke posljednjih godina ona i dalje ostala priručnik koga lako mogu da čitaju i oni sa skromnijim lingvističkim znanjem, a bez koga ne mogu čak ni oni koji se ozbiljnije bave ovom problematikom. Preko pedeset novih lingvističkih pojmova, uz sve podatke koji su pobrojani ili nagovješteni ovim prikazom, čine treće izdanje Pravaca u Lingvistici knjigom čiju potrebu na stolu ili u biblioteci ne može isključiti postojanje prva dva izdanja.

